

УДК 378.637.03:159.955/956

РІВЕНЬ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ

Ольга Башкір

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
вул. Артема, 29, 61120 Харків, Україна*

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури визначено сутність, показники та рівень готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації

Ключові слова: педагогічна імпровізація, фахова підготовка, гнучкість мислення, інтуїція.

Постановка проблеми. Завдання, які стоять перед сучасною школою, кардинально змінюють сутність педагогічного процесу, потребують нового вчителя – компетентного і всебічно розвиненого фахівця, високого професійного і культурологічного рівня, завжди готового до вирішень непередбачених ситуацій, які досить часто трапляються у шкільному житті. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителів, створення умов, що стимулюють майбутніх педагогів до постійного творчого пошуку, готовності миттєво і адекватно реагувати на проблемні ситуації.

Як відомо, педагогічна імпровізація – це здатність учителя миттєво приймати рішення в критичних ситуаціях навчально-виховного процесу. Уміння вчителя імпровізувати забезпечують успішність розв'язання непередбачених проблемних ситуацій, дають змогу органічно пов'язати зміст уроку або виховного заходу із реальним життям, надають всьому навчальному процесу свіжого, захопливого забарвлення. Навчити імпровізувати, знаходити вихід із непередбачених ситуацій – одне із важливих і складних завдань вищих навчальних закладів.

Отже, готовність майбутнього фахівця до педагогічної імпровізації передбачає наявність великого спектра вмінь та рис вчителя: творчої домінанти, неординарності рішення, миттєвої реакції, інтуїції, експромту, посилюють імпровізацію, загальнокультурні, психолого-педагогічні та комунікативні знання, уміння, які є необхідними в педагогічній діяльності засобами збільшення її результативності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема підготовки майбутніх учителів до педагогічної імпровізації є сьогодні актуальною і привертає увагу

дослідників. У науковій літературі явище імпровізації під час творчого пошуку розглядають у різноманітних аспектах. Зокрема, психологічні засади імпровізації досліджували Б. М. Рунін, І. В. Страхов, В. А. Роменець, імпровізацію як один із проявів творчості розглядали Л. О. Сабурова, Г. П. Каганович, В. О. Нікітін, В. М. Терської, В. І. Хазан, роль і місце імпровізації у акторській і викладацькій діяльності вивчали К. С. Станіславський, В. І. Загв'язинський, С. П. Дудель, Є. А. Гришин, Т. В. Дуткевич, І. О. Зимняя, О. К. Маркова, А. В. Хуторської. Готовність майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації аналізували у дослідженнях В. М. Смиренського, але, як відомо, право на імпровізацію мають не лише музиканти. В. М. Харкін подає “схему аналізу готовності до педагогічної імпровізації”, яка є досить наближеною і суб’єктивною, проте, як зазначає дослідник, “деякі орієнтири подальшої роботи дає змогу визначити” [3, с. 92]. Але жоден із науковців не досліджував формування майбутніх учителів до педагогічної імпровізації в процесі фахової підготовки і не визначав рівень їхньої готовності до миттєвого прийняття рішень у критичних умовах педагогічної взаємодії. Це й зумовило *мету* нашого дослідження: визначити рівень готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації.

Виклад основного матеріалу. З метою перевірки стану готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації ми проводили пілотажне дослідження, в якому брали участь студенти 1–4-го курсів українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (509 осіб) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Одним із шляхів визначення рівня готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації є психолого-педагогічна діагностика (педагогічні спостереження, індивідуальні бесіди, анкетування, аналіз результатів діяльності), яка зорієнтована на виявлення знань з проблем імпровізації, ступеня сформованості умінь педагогічної імпровізації, ступеня розуміння студентами доцільності використання імпровізаційних навичок у своїй професійній діяльності.

З метою виявлення знань з проблем педагогічної імпровізації студентам усіх груп було запропоновано анкету, яка містила такі питання:

- Що таке педагогічна імпровізація?
- Для чого потрібна педагогічна імпровізація?
- Імпровізація – це досвід чи інтуїція? Яке між ними співвідношення?
- Назвіть види діяльності, які потребують навичок імпровізації.

Аналіз результатів анкети виявив, що лише 8% опитаних можуть досить чітко визначити сутність педагогічної імпровізації, вони зазначають про наявність у вчителя під час імпровізації почуття гумору, педагогічної

тактовності, що учитель повинен імпровізувати відповідно до своєї діяльності, тобто імпровізація повинна мати педагогічну спрямованість, щоб не образити учня і не спровокувати його на небажані вчинки.

Більш чітку відповідь студенти дали на запитання про доречність і значення педагогічної імпровізації в професійній діяльності вчителя. Вони зауважували, що методом педагогічної імпровізації можна розв'язати не лише проблемні ситуації, а й конфлікти. Як виявило опитування, 15% студентів не беруть до уваги позицію учитель-учні і вважають, що шляхом педагогічної імпровізації вчитель розв'яже суперечності, які виникають між учнями; 20% студентів вважають, що шляхом імпровізації можна розв'язати проблеми, які виникають під час сприйняття учнями нового матеріалу, і лише 10% акцентують на важливості педагогічної імпровізації як під час навчання, так і під час виховних заходів.

Щодо співвідношення досвіду та інтуїції в педагогічній імпровізації, то 13% опитуваних студентів стверджують, що в педагогічній імпровізації переважає інтуїція. Вони вважають, що це вміння дається від природи. Перевагу досвіду надають 28% студентів. "Тільки з часом можна навчитися керувати обставинами, а на рівні інтуїції це неможливо", – зазначають вони. Більша частина (59%) студентів переконують, що імпровізація базується на інтуїтивно-досвідній основі.

Стосовно видів діяльності, де необхідні навички імпровізації, студенти виділяють професійну діяльність акторів, телеведучих, лише на третє місце вони ставлять учителів. На важливості імпровізації в повсякденному житті акцентують 5% студентів.

Суттєвою ознакою оптимальної роботи педагогічних навчальних закладів є, як відомо, здатність до загострення уваги на її кінцевих результатах, які переважно виявляються під час педагогічної практики, яка є "основною частиною програм професійної підготовки вчителів, передбачає присутність майбутніх педагогів у тій або іншій ролі в шкільному класі" [2, с. 147] і є показником сформованості імпровізаційних умінь майбутнього вчителя.

З цією метою ми відвідали 68 уроків студентів. Під час аналізу уроків на запитання "Які вміння вам допомагали долати труднощі" 20% студентів назвали акторські, комунікативні, вміння перекваліфікуватися, вміння налагоджувати стосунки, знання предмета. На запитання "Які події на уроках спонукали вас до педагогічної імпровізації?" студенти відповідали таке: невідповідність учнів, відсутність бажання вивчати саме цей предмет, несприйняття молодого некомпетентного вчителя, бажання поговорити з ним на теми, які відволікають від роботи тощо.

Відповідно до логіки дослідження ми визначили набір професійно важливих рис учителя, які є показниками готовності майбутнього педагога до

імпровізації: комунікативність, творчість, гнучкість мислення, неординарність думки, інтуїція, миттєва реакція, фантазія. З метою виявлення ступеня сформованості цих рис ми провели самооцінювання студентів та оцінювання їх викладачами та однокурсниками. Об'єктом дослідження були студенти 1–2-го курсів (259 осіб). У результаті кожного студента оцінювали тривимірною характеристикою. Оцінювали за п'ятибальною системою (див. таблицю).

Співвідношення самооцінок студентів, викладачів та однокурсників стосовно готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації

Риси учителя, що забезпечують успіх імпровізації	Середні значення самооцінок та оцінок				
	Студентів	Педагогів	Різниця	Однокурсників	Різниця
Комунікативність					
1-й курс	3,1	2,7	0,4	2,9	0,2
2-й курс	3,2	2,8	0,2	3,0	0,2
Творчість					
1-й курс	2,9	2,5	0,4	2,7	0,2
2-й курс	2,7	2,6	0,1	2,7	0,0
Гнучкість мислення					
1-й курс	2,2	2,0	0,2	2,1	0,1
2-й курс	3,1	2,8	0,3	3,0	0,1
Інтуїція					
1-й курс	2,3	2,0	0,3	2,1	0,2
2-й курс	2,4	2,0	0,4	2,3	0,1
Неординарність думки					
1-й курс	4,3	3,8	0,5	4,3	0,0
2-й курс	4,6	4,0	0,6	4,4	0,2
Миттєва реакція					
1-й курс	2,6	2,2	0,4	2,6	0,0
2-й курс	2,9	2,6	0,3	2,7	0,2
Фантазія					
1-й курс	4,7	4,3	0,4	4,6	0,1
2-й курс	4,8	4,5	0,3	4,8	0,0

Наведені в таблиці дані свідчать, що для студентів характерна підвищена самооцінка професійних рис своєї особистості. Їхня самооцінка не збігається з оцінкою викладачів, а різниця самооцінки та оцінки однокурсників мінімальна або дорівнює нулю. Результат дослідження

свідчить про те, що ступінь адекватності самооцінки певною мірою залежить від того, як студент розуміє сутнісну сторону професійних рис. Мінімальний ступінь віддаленості самооцінки студентів від викладацької оцінки виявляється в тому випадку, якщо суть певної риси зрозуміла студентам. Різниця середніх показників стосовно цих умінь становить лише 0,1–0,3 бала.

Результати оцінювання дають підстави стверджувати, що на високому рівні розвинені у студентів фантазія та неординарність думки (4–5 балів). На середньому рівні (2,5–4,0 бали) студентам притаманні миттєва реакція, творчість, комунікативність. І на низькому рівні (1,0–2,5 бала) у студентів розвинені інтуїція та гнучкість мислення.

На підставі дослідження було виділено рівні готовності до педагогічної імпровізації: високий, середній, низький. Для високого рівня (11% студентів) характерне позитивне ставлення до формування вмінь педагогічної імпровізації та усвідомлення її значущості, розвинений стійкий інтерес до навчальної діяльності, повні й дієві знання, продуктивний характер їх засвоєння, високорозвинені комунікативні та професійно-значущі риси: творчість, гнучкість мислення, інтуїція, фантазія. Студенти цього рівня миттєво реагують на щойно створені педагогічні проблеми, оцінюють їх та приймають неординарні рішення, їм властива гуманістична професійна спрямованість на усунення конфліктів, чітка сформованість прагнення до самовдосконалення.

Середній рівень (25%) характеризується тим, що студенти знають суть поняття “педагогічна імпровізація”, однак не завжди прагнуть до вдосконалення вмінь імпровізації. Характер засвоєння знань – головно реконструктивний. У таких студентів недостатньо розвинені комунікативні вміння, бракує творчості задуму, часто вони бояться відійти від плану, що свідчить про недостатньо розвинені гнучкість мислення, неординарність думки. Прийняття рішення відбуваються повільно, оскільки у студентів ситуативно виявляються миттєвість реакції, інтуїція та фантазія, а це не дає змоги їм здійснити протягом уроку все задумане.

Низький рівень (64%) мають студенти, у яких немає чіткого розуміння сутності педагогічної імпровізації, вони не працюють самостійно над удосконаленням навичок імпровізації. Такі студенти не реагують на проблемні ситуації, до кінця не усвідомлюючи їх значущості, тобто не мають гуманістичної професійної спрямованості, у них бракує творчого підходу у вирішенні навчальних завдань, гнучкості мислення та інтуїтивного відчуття правильного варіанту дії у непередбачених ситуаціях.

Висновки. Отже, проведене дослідження свідчить, з одного боку, про актуальність формування в майбутніх учителів умінь педагогічної імпровізації, а з іншого, – про низький рівень готовності студентів миттєво приймати рішення в критичних ситуаціях навчально-виховного процесу.

Вищезазначене дало можливість розробити програму експерименту, який передбачає визначення доцільності та ефективності застосування способів формування готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації в процесі фахової підготовки.

1. *Кан-Калик В.А.* Импровизация на уроке // Народное образование, 1973.
2. *Кэрролин М. Эвертсон.* Педагогическая практика: от знания к действию. // Что должны знать учителя: Сб. ст.; Под ред. Д. Дилла / Пер. с англ. М., 2001.
3. *Харькин В. Н.* Педагогическая импровизация: теория и методика. М., 1992.

THE LEVEL OF PROSPECTIVE TEACHERS' READINESS TO THE PEDAGOGICAL IMPROVISATION

Olha Bashkir

*H. Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv
Artem Str., 29, UA – 61002 Kharkiv, Ukraine*

Based on analyzing the pedagogical literature the article defines the essence, the qualitative characteristics and the level of prospective teachers' readiness to the pedagogical improvisation.

Key words: pedagogical improvisation, professional preparation, insight, flexibility of thinking.

УРОВЕНЬ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ИМПРОВИЗАЦИИ

Ольга Башкир

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г. С. Сковороды
ул. Артема, 29, 61120 Харьков, Украина*

На основе анализа научно-педагогической литературы определена сущность, показатели и уровень готовности будущих учителей к педагогической импровизации.

Ключевые слова: педагогическая импровизация, специальная подготовка, гибкость мышления, интуиция.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008